

SOVITUS

PROF. HARTMUT GESE

Uudessa testamentissa nousee monin eri tavoin esiin ajatus Jeesuksen kuolemasta kaiken kattavana sovitustapahtumana, jolla meidän ja koko maailman synnit on sovitettu. Se muodostaa oikeutetusti kristillisen dogmatiikan keskuksen. Kristologia kaikissa vivahteissaan viittaa sovitustapahtumaan, ja kristillinen vanhurskauttamisoppi on sovitusopin suoraa seurausta.

On kuitenkin huolestuttavaa havaita, että nykyisen teologian aiheiden joukossa sovitusoppi jää yhä enemmän taka-alalle. Nykyään onkin epäselvää, mitä Raamatussa nimitetään sovitukseksi. Epäselvyyttä on myös siitä, että Raamatun sovitusajatusta ei yksinkertaisesti voi vaihtaa dogmatiikassa esiintyvään hyvitysoppiin. Yhä useammin tulee esiin myös näkemys, että ajatus sovituksesta olisi nykyihmiselle täysin käsittämätön, varsinkin jos siinä yhteydessä puhutaan veren avulla suoritetusta kultillisesta sovituksesta. Tämän havaitsee jopa sellaisissa nykyaikaisissa Uuden testamentin käännöksissä, jotka pyrkivät olemaan sanatarkkoja. Ne eivät kaihda kääntämästä käsitettä (ἄιμα Χριστοῦ) "Kristuksen veri" yksinkertaisesti sanoilla "Kristuksen kuolema" tai muulla vastaavalla tavalla. Toisaalta monet yrittävät jollakin tavoin kiertää sen pahennuksen, jonka sovitusoppi saa aikaan. Tämä tehdään siten, että sanotaan sovitusopin olevan ainoastaan yksi monista Jeesuksen ristinkuoleman selitysmahdollisuuksista. Siksi sitä ei pidetä välttämättömänä pelastusopille. Sanotaanpa jopa ristin teologian (theologia crucis) keskeisen sanoman tulevan esille ilman viittausta sovitusteologiaan. Tällä perusteella meitä voidaan vaatia unohtamaan perinteiset näkemykset. Kun sovitus-

ajatus yritetään esittää reunailmiönä, näyttää taustalla olevan pyrkimys nousta sellaisen yläpuolelle, mihin ei haluta samastua.

Nämä arvostuskysymykset ja arvioinnit voimme jättää silleen. Ensisijaisesti on tärkeätä määritellä tarkoin se, mitä sovitus raamatullisessa mielessä on. Myöskään käytännön kysymys, miten nykyaikainen ihminen voi hyväksyä Raamatun sovitustapahtumien, ei ratkea sillä, että a priori oletetaan nykyajan ihmiseltä puuttuvan kyky ajatella tuonpuoleisia. Kysymys on totuuden hyväksymisestä. Olemme kyllä nykyään menettäneet kyvyn soveltaa ajatuksiimme suoraan Uuden testamentin lausuntoja esim. Jeesuksen ristinkuoleman sovitustapahtumasta. Oudot, hiukan kulttiin viivahtavat ajatusrakennelmat tuntuvat meistä vierailta. Tunnetta olevamme historiallisesti kaukana, olimmepä historian tutkijoita tai emme. Kuitenkin meidän on toimittava myös historiantajun mukaisesti. Emme voi rakentaa sen varaan, että pystyisimme ymmärtämään asian "välittömästi", ilman historiaa. On varmasti "modernia" sanoa, että emme pysty ymmärtämään julistusta sovituskuolemasta. Ei ole kuitenkaan mitenkään ajanmukaista tyytyä vain siihen, mikä meille nykyisin sopii. Jos historiallinen näkökulma on päässyt synnyttämään välimatkaa, on vastaavasti myös asian ymmärtämiseksi tehtävä historiallista tutkimusta. Sen tavoitteena on ymmärtää traditiota, jota emme voi sellaisenaan välittömästi ottaa vastaan ja määritellä sen merkitystä oman ajatusmaailmamme nojalla. Pikemminkin historian näkökulmasta avautuvan asian merkitys nousee siitä itsestään. Jos olemme ymmärtäneet Kristus-tapahtuman sovitustapahtumaksi, meidän on otettava tämä asia vakavasti ja omasta puolestamme opittava ymmärtämään se.

I Sovituksen käsite

Ihmisenä olemiseen sisältyy mahdollisuus joutua tilanteeseen, jossa hän tuhoaa omaa elämänsä. Ihminen huomaa muuttuneensa tappajaksi tai jopa murhaajaksi. Toisaalta hän voi olla "ansainnut kuoleman" moraalisessa, uskonnollisessa tai muussa mielessä, vaikka hän ei oikeudellisessa mielessä olisikaan rikollinen. Silloin

hän on joutunut korvaamattomaan onnettomuuteen, koska tapaus liittyy hänen olemassaolonsa rajoihin. Hän on tilanteessa, jossa mitään ei voi korjata. Kansa (ei jokin ryhmä, vaan yhteisö, joka tuntee vastuunsa toisista) pystyy kohtaamaan tilanteen, jossa sen oikeudellisen, moraalisen tai uskonnollisen olemassaolon rajat on ylitetty. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun myönnetään sodan tuoma verenvuodatus tai syyllistyminen hirveään tuhoamiseen. Myös maa (ei maantieteellisenä käsitteenä, vaan ihmisten asuinpaikkana) saattaa joutua täysin tuhon kohteeksi eikä enää kestä. Onko syyllisyyttä tuntevan ihmisen mahdollista vapautua pisteestä, joka koskee hänen olemisensa rajoja? Onko kansalla vastaavassa tilanteessa mahdollisuutta? Jos on aiheutettu korvaamaton menetys, onko uusi elämä mahdollista sen jälkeen? Onko sovitusta?

Raamatun sovituskäsite, joka perustuu heprean sanajuurelle *kpr*, edellyttää yleensä jumalasuhteen häiriötä mitä laajimmassa mielessä, maailmankaikkeuden eheyden rikkoutumista. Sen pohjana on syyllisyys, jota ihminen ei voi korjata. Kysymys on itse elämään liittyvästä syyllisyydestä; tilanteesta, joka vaikuttaa olemassaoloon. Sovitus palauttaa olemassaolon oikeuden. Se korvaa täysin menetyksen. Sovituksessa tarvitaan joko sijaista tai sitten suoritetaan kuvaannollinen sovitus. Niinpä *koper*, sovitus, ymmärretään eräänlaiseksi lunastusmaksuksi, jolla voidaan ostaa olemassaolon oikeus. Kyseessä on *pidjôn nefesh*, yksilön elämän vapaaksi ostaminen (2. Moos. 21:30). Sovitus tapahtuu siis varsinaisesti sijaisena toimivan, kaiken kattavan uhrin avulla. Se on hengenpelastus, jota ihminen tarvitsee, ja jonka Jumala tekee mahdolliseksi. Jumala ei käske sovitusta tapahtumaan, vaan ihminen pyytää sitä. Maailman järjestys vaatii hyvitystä. Pohjimmiltaan on kysymys juuri siitä. Sovitus tekee mahdolliseksi ihmisen olemassaolon jatkumisen. Se nostaa pystyyn langenneen, parantaa kuolemansairaana.

Otetaanpa pari esimerkkiä. Kun Israelin kansa oli langennut palvelemaan kultaista sonnia, Mooses sanoi kansalle: "Te olette tehneet hyvin suuren synnin. Minä nousen nyt vuorelle Herran luo. Ehkä voin sovittaa (*'kappera*) teidän syntinne." Ja kertomus jatkuu: "Sitten Mooses palasi Herran luo ja sanoi: 'Voi, Herra!

Tämä kansa on tehnyt suuren synnin! He ovat tehneet itselleen jumalan kullasta. Anna anteeksi heidän syntinsä. Mutta jos et anna, niin pyyhi minun nimeni kirjastasi." (2. Moos. 32:30–32). Mooses haluaa sovittaa ja hän tarjoaa sovituksiksi, *koperiksi*, itseään. Tämä merkitsee hänen omaa olemassaoloaan; sitä, että hänen nimensä on kirjoitettu elämän kirjaan. Kyseessä on toisten elämän korvaaminen sijaisuhrilla.

Toisessa Samuelin kirjassa, jakeissa 21:1–14 kerrotaan, kuinka Saulin verivelka gibeonilaisia kohtaan aiheutti kolmen vuoden nälänhädän maahan. Miten vastuussa oleva kuningas Daavid voi sovittaa (*kpr* j. 3) sen? Gibeonilaiset vaativat seitsemän Saulin jälkeläisen henkeä. Nämä he teloittivat "vuorella Herran edessä" (j. 10). Jälleen tapahtui sovitus hengenmenetyksellä, tässä tosin vielä kanaanilaisen perinteen muodossa. Tekstin varsinainen merkitys on kuitenkin korostuksessa, että vasta Rispan vartioimien ruumiiden kunniallisen hautauksen jälkeen maan tasapaino saadaan järjestykseen. Rispan uroteko oli parempi kuin jablesilaisten, jotka olivat pelastaneet Saulin ja Jonatanin luut (vrt. j. 12). Heidät haudattiin Saulin suvun hautaan ja vasta sitten "Jumala kuuli kansan rukoukset" (j. 14b). Sovituksen voittaa hurskaus ja ratkaisevaa on Jumalan armahdus.

Maa ei saastu pelkästään Israelin synnin tähden, vaan myös Israelia kohdanneen rikoksen tähden. Olennaista on häiriötila maailman järjestyksessä. Siksi myös Israelin palauttaminen omaan maahansa Jumalan tekona, johon liittyi sovitus kostona vihollisille, on ymmärretty maan sovittamiseksi. Uhraamalla elämä saadaan maailman järjestys palaamaan. Niinpä Mooseksen laulun hymninkaltainen loppu kuuluu (5. Moos. 32:43, 4Q-tekstin mukaan):

"Ylistäkää, taivaat, hänen kanssaan,
rukoilkaa häntä, kaikki jumalat!
Sillä hän kostaa palvelijoittensa veren,
kosto kohtaa hänen vihollisensa,
hän rankaisee vihamiehiään
ja sovittaa (*w^ekipper*) kansansa maan."

Esimerkki siitä, että sovitustapahtumassa ei itse asiassa uhrata kokonaisuuhria, vaan vain kuvaannollinen teko, on kohdassa Jes. 6:7. Jesaja näkee Jumalan ja tietää, että hänelle "saastaisena" se merkitsee kuolemaa. Silloin yksi serafeista tuo hehkuvan hiilen uhrialttarilta ja koskettaa kaiken tuhoavalla taivaallisella tulella Jesajan huulia. Näin Jesaja, toisin sanoen hänen syntinsä, on sovitettu (*kpr*). Tässä yhteydessä ei ole tarpeen puuttua siihen, miten saastaisuus ymmärrettiin huulten saastaisuudeksi. Oli itsestään selvää, että tällainen Jesajan polttaminen saattoi aiheuttaa kuoleman. Sovitustapahtuma kuvataan kultillisen tulen avulla suoritetuksi puhdistavaksi polttamiseksi.

On ymmärrettävää, että sovituserituaalit kehittyvät sijaisuhrien suuntaan. Kohdan 5. Moos. 21:1–9 mukaan tuntemattoman murhaajan aiheuttama verivelka voitiin sovittaa uhraamalla hieho, jota ei vielä ollut käytetty työssä, ts. jota ei vielä ollut otettu pois alkuperäisestä elinympäristöstään. Se oli vietävä viljelemättömälle seudulle puronuomaan, jossa on vettä läpi vuoden. Siellä hieholta oli taitettava niska. Murhapaikkakunnan oikeuslaitoksen edustajien oli pestävä kätensä sen hiehon yläpuolella ja vakuutettava: "Meidän kätemme eivät ole vuodattaneet tuon ihmisen verta, eivätkä silmämme ole nähneet sitä tekoa. Herra, anna tämä rikos anteeksi (*kapper*) kansallesi Israelille, jonka lunastit vapaaksi, äläkä aseta sitä vastuuseen syyttömän surmasta." Näin israelilaiset "vapautuvat verivelasta" (*wⁿnikapper j. 8b*). Maa, joka oli saastunut viattoman veren vuodattamisesta, sai hyvityksen. Maa ja siihen vuotanut elämä sai alkuperäisen tilansa maailmanjärjestyksen palauttavalla rituaalilla. Maahan kuuluva virtaava vesi huuhtoi kuvaannollisesti verivelan pois ja rinnasti sen korvauksena annettuun eläimen vereen. On huomattava, että tässä surmaamisrituaalissa ei ole kysymys uhraamisesta raamatullisessa mielessä! Tässä ei uhrata, vaan surmataan. Sille on tyypillistä niskan taittaminen (vrt. 2. Moos. 13:13, 34:20)¹ riippumatta siitä, että yleensä viidennen Mooseksen kirjan mukaan uhraaminen oli luvallista ainoastaan Siionin vuorella. Kyseisen rituaalin taustalla ei tarvitse myöskään nähdä uskonnonhistoriallisesti uhriajatusta.

¹ Myöskään naaraspuolinen eläin ei voinut olla myöhemmin syntiuhrina.

Se selittyy täysin sovituksen ajatuksesta ja merkitsee korvausta menetetyistä elämästä.

Sovitusuhrijärjestelmä korvasi sovitus tapahtumaan liittyvät rituaalit uhrien käytössä. Taustalla on monimutkaisia ajatusrakennelmia. Sovitus on jotakin muuta kuin vain Jumalan armollisuuden julistusta, joka tilanteesta riippuen uhrien määrän lisääntyessä voi tulla kysymykseen. On huomattava, että myöhempien syntiuhrien lukumäärä on aina rajoitettu. Kuvaavaa on, että aikana ennen eksiiliä ei sovitusuhria näytä edes käytetyn. Kun kohdassa 1. Sam. 3:14 sanotaan, että Eelin suvun rikosta eivät uhrin eivätkä lahjat² voi sovittaa, ei tässä ole mainittu sovitusuhria, vaan puhe on uhrien kahdesta peruslajista. Näin kuvataan papillista uhrilaitosta kokonaisuudessaan, eikä sillä voida koskaan poistaa tämän pappisuvun syntiä. Sovittavaa merkitystä ei tässä anneta uhreille sellaisenaan, vaan järjestelmän mukaiselle papin uhritoiminnalle. Kohdassa on kyse siitä, että rikkomusta ei ollut mahdollista hyvittää. Elämä oli pilattu. Ainoastaan kohta 2. Kun. 12:17 puoltaisi ajatusta sovitusuhrin esiintymisestä ennen eksiiliä. Tässä on kyse tempppelin korjauksesta kuningas Joasin aikana yhdeksännellä vuosisadalla eKr. Korjaukseen käytetty raha ei saanut olla sovitusuhrirahaa. Kohta on kuitenkin kaiken todennäköisyyden mukaan lisäys, jolla tahdottiin esittää Pappiskirjan edellyttämiä pyhäkköön liittyviä rajoituksia. Samalla haluttiin osoittaa, että sovitukseen liittyviä maksuja ei käytetty. Sellainen väärinkäyttö olisi aiheuttanut tempppelin saastumisen.

Varsinaisen sovitus tapahtuman monet piirteet ja niiden rituaalimuodot on täten erotettava sellaisesta sovituksesta, joka toimi uhrijärjestelmän osana. Jälkimmäisestä meillä on tietoja vasta eksiilin jälkeiseltä ajalta, jolloin sovitus Raamatun teologian osana saa erityisen merkityksen. Meidän on kuitenkin ensin määriteltävä, minkä erityisluonteen se saa yhteydessä uhrijärjestelmään. Sovituksesta voidaan yleisesti sanoa seuraavaa: Jumala sovittaa luomisen Herrana majesteettisessa kaikkivaltiudessaan. Ihmisen puolelta sovitus tarkoittaa valmiutta kuolla. Mooses edusti Israelia, Saulin jälkeläisten oli annettava henkensä ja Jesaja koki sisimpänsä polttamisen. *Koper* tai *lu, tron* "lunnasmaksu" tulee

² *mincha* tarkoittaa tässä kokonaisuuhria.

korvaamaan elämän menetyksen. Sana *kipper* merkitsee sovituksen, *koper*, olemassaoloa. Se on kuoleman tuomiosta vapautamista. Ihmisen puolelta se taas vastaa ehdotonta antautumista. Sovitus ei tarkoita korvattavissa olevien syntien tai rikkomusten anteeksiantamista. Siitä ihminen voi itsekin pitää huolen. Hän voi tietenkin hyvittää tekonsa silloin, kun se on mahdollista. Sovitus ei tarkoita keskinäistä sopimista, suostumista anteeksiantamiseen silloin, kun asia voidaan korjata. Sovitetuksi tuleminen tarkoittaa, että pääsee vapaaksi ansaitusta kuolemasta.

[Etymologisesti voidaan todeta, että sanajuuri *kpr* sisältää perusmerkityksen "pyyhkiä pois", "kuoria pois". Niinpä akkadissa intensiivivartalo tarkoittaa "perata" ja "puhdistaa" kultillisessa mielessä. Tämä on perusta myös heprealaiselle, samoin intensiivivartalossa esiintyvälle, "sovittaa"-sanana käytölle. Akkadin merkityksen kehittyminen on mahdollista, koska sitä käytetään edelleen vain teknisesti. Niinpä merkitys on siirtynyt myös arabiaan intensiivivartaloisessa sanassa. Perusmerkityksestä "pyyhkiä pois" selittyy aramean "pyyhkiä pois", "kiistää" (arabiassa "kätkeä", "peittää"), "kieltää" (arabiassa "kieltää", "olla vääräuskoinen"). Perusmerkityksestä "peittää" ei voi lähteä liikkeelle, vaikka satunnaisesti *kipper* kohdassa Jer. 18:23 vastaa kohdan Neh. 3:37 sanaa *kissâ* "peittää". Seuraaville pohdiskeluille on tärkeää, että hepreassa intensiivivartalosta muodostettua nominia *kapporet*, joka tarkoittaa liitonarkun päälle sijoitettua sovituksen merkkiä, ei käännetä sanalla "kansi". Se ei sovi ajatuksellisestikaan, koska arkku on jo kannella suljettu. Se on käännettävä "sovituksen välineeksi" tai "sovituksen merkiksi", kreikan *ἱλαστήριον*.]

II Sovituskultti

Kun Israelin ja Juudan valtiot ja kultti sortuivat Assyrian ja Babylonian valloitusten yhteydessä, alettiin Juudassa profeettojen teologian vaikutuksesta uudella tavalla ymmärtää, mitä kultti on. Sama koski sovituksen merkitystä. Pappiskirjan teologiassa sovitukset esitetään kultin perustaksi. Nyt tiedettiin, että kultti oli mah-

dollinen vain sovitustapahtumana. Siksi sovituksen oli annettava leimansa kaikelle kultissa tapahtuvalle. Kultin uudelleentulkinnan synnytti pitäytyminen sovittavaan kulttiin ja siihen liittyvään syvään käsitykseen sovituksesta. Tämän ymmärtäminen ja oikein arvostaminen on meille vaikeaa kuitenkin siksi, että kultista on tullut meidän todellisuuden käsityksissämme vieras asia.

Kultti on jumalanpalvelusta, johon liittyy rituaaleja. Niillä on vertauskuvallinen tehtävä. Inhimillinen kultti voi esittää suhdetta tuonpuoleiseen vain vertauskuvallisesti. Meidän on vaikea ymmärtää tätä kultin esittävää luonnetta, näkymättömän katselemista. Me saatamme nähdä kultissa jotakin irrealistista, vakavaa "teatteria". Sillä ei ole itse asiassa mitään tekemistä Jumalan kanssa, koska ihmisen teoilla ei ole mitään yhteyttä Jumalan kanssa. Tai sitten päinvastoin näemme siinä jotain maagista, taianomaista Jumalaan vaikuttamista. Pelkkä tieto kultin vajainaisuudesta ei ollut kuitenkaan tuon ajan ihmisille olennaista (me pidämme heitä yleensä liian naiiveina). Heidän mielestään sen vertauskuvallinen luonne ei suinkaan ollut mieletön. Eikö jokainen viittaus tuonpuoleiseen ollutkin vain vertauskuvaa? Eikö ihmisen jokainen viittaus kultin kohteena olevaan totuuteen ollutkin vertausta? Eikö meidän kielemme ja samalla myös meidän rukouksemme olekin samalla tavoin vertauskuvallista? Eikö sanan ja merkin välillä olekin syvä yhteys? Ollessaan kasvotusten absoluutin kanssa ihminen ei ole luopunut puheestaan ja merkeistään. Kultti ulottuu ihmisen varhaiseen historiaan ja on seurannut ihmisen mitä erilaisimpia tietoisuuden asteita. Kysymyksessä ei ole pelkästään kieli, vaan ihmisen koko olemus. Kultti "aineellistuu", seremoniat toimivat mielen tasolla, jolla ihmisen olemassaolo toteutuu.

Siinä määrin kuin Raamatun ilmoitus on ilmoitusta ihmiselle, ei voida ajatella Israelia ilman kulttia. Ero pakanallisen ja Raamatun kultin välillä on yhtä perustava kuin pakanallisella uskonnolla ja Raamatun ilmoituksella. Se näkyy vaikkapa jumalankuvien puuttumisesta. Kultin merkityksen näkökulmasta on itsestään selvää, että Israelilla on ollut kulttihistoria, joka koskee koko sen historiallista kehitystä. Henkinen, teologinen kehitys kulki kultin kanssa käsi kädessä. Olennaiset vaiheet, kuten valtion synty-

nen, klassisen profetian aiheuttama suunnan muutos ja valtion uudelleen muodostaminen eksiilin jälkeen näkyvät perustavan tärkeissä kultin historian vaiheissa. Niitä voidaan kuvata esimerkiksi iskusanoilla “Siion”, “deuteronomistinen liike” ja “Pappiskirjan kulttikäsitys”. Niinpä kultti on ollut olennainen osa Israelia. Israelin jumalanpalvelus liittyy mitä läheisimmin Israelia kohdanneeseen Jumalan ilmoitukseen.

Miten voidaan ymmärtää, että eksiilin jälkeen sovitus nähtiin kultin perustaksi, kuten Pappiskirjan kulttikäsitys osoittaa? Miten päädyttiin poikkeuksellisiin sovitukseen liittyviin toimenpiteisiin, joilla ei alkuaan ollut mitään tekemistä jumalanpalveluksen kanssa, mutta jotka tapahtuivat säännöllisissä kulttitoimituksissa? Miksi kultin perustapahtumaksi hyväksyttiin täysin poikkeuksellinen syyllisen surmaamisen sijaan annettu uhri, täydellisen turmeluksen täysi korjaaminen? Jotta voimme vastata näihin kysymyksiin ja saamme selville sovitusajatuksen erityisluonteen tässä kultin muodossa, meidän on tutustuttava tämän kultin konkreettisiin yksityiskohtiin. Vasta näistä yksityiskohdista muodostuu kokonaiskuva, jonka mielekkyyden ja merkityksen voimme ymmärtää.

Uhrien joukossa veriuhrit muodostavat erityisen osan. Israelissa uhrieläimet ovat ihmisten ravinnoksi kasvatettuja kotieläimiä ja vain niitä. Ne eivät siis ole metsästettäviä eläimiä, eikä varsinkaan syötäväksi kelpaamattomia eläimiä (vrt. puhtaussäännökset). Uhrin jaettiin kahteen luokkaan. Toiset uhrattiin teurastamisen jälkeen polttamalla (eli siirrettiin tulen avulla aineettomaksi³ ymmärrettyyn henkimaailmaan) kokonaan Jumalalle "polttouhrina" (*’olâ*). Toiset annettiin teurastamisen jälkeen ihmisille syötäväksi "ruokauhrina" (*zebach*). Vain niiden tietyt rasvaosat poltettiin alttarilla. Kulttitilanteen ja kultillisten lisämääräysten perusteella muodostui erityislajeja, jotka ennen kaikkea koskivat ruokauhreja. Ne saattoivat ulottua tavallisesta teurasjuhlasta suuriin liturgisiin seurakunnan juhla-aterioihin (*sh’lamîm*, rauhan eli shalom-tilan palauttavaan ruokauhuriin). Juhlaa vietettiin esideuteronomistisella ajalla kahdella tavalla. Se saattoi tapahtua ilman

³ Ainekäsitys liittyy mitattavaan ulottuvuuteen; aine on kiinteää tai nestemäistä.

erityistä syytä yksinkertaisesti teurastamisen yhteydessä. Toisaalta sitä vietettiin esimerkiksi kuolemanvaarasta selviytymisen jälkeen ihmisen elämän kultillisena uudelleen perustamisena (*tôdâ* "kiitosuhri"). Uhrien kaksi lajia *'ola* ja *zebach* vastaavat ihmisen elämäntodellisuuden⁴ kahta kategoriaa: synnyttämisessä (eläintenkasvatus) ja teurastamisessa ihmisen toimi tarvitsi elämän Herran hyväksymää uhria. On ymmärrettävää, että *'ola* -uhrissa kysymykseen tuli ainoastaan urospuolinen eläin ja että se edelsi *zebach* -uhria. Arvoasteikossa ylimpänä on luonnollisesti (miespuolisen) esikoisen uhraaminen.

Kun tähän sekä yksinkertaiseen että laajaan järjestelmään tulevat Pappiskirjassa uudet sovitushurit, ne näyttävät sopivan siihen huonosti. Itse asiassa sovitushurit erottuvat Pappiskirjan omaksumassa systeemissä selvästi. Vain sen yhteydessä mainitaan sovitushurit suurissa vihkiseremonioissa 2. Moos. 29 ja 3. Moos. 8–9, joissa ne erottuvat selvästi. Vain sovitushreista mainitaan aina tarkasti määrät ja uhrin laji, eläinlaji. Siitä huolimatta näyttävät sovitushurit aluksi kuuluneen samaan lajiin kuin *'ola* ja *zebach*. Niissä on kysymys "syntiuhrista" (*chatta't* tai *jasham*). Jälkimmäinen ei ole itse asiassa muuta kuin "käänteinen ruokauhri". Sen tuoja uhraa oikeastaan ruokauhrin, mutta sen syövät pyhitetyt papit eikä uhrin tuoja. Samoin on myös syntiuhrin laita, kun sen tuo yksityinen ihminen. Tässä tosin tulee esiin erityinen veririitti: verta sivellään alttarin sarviin ja loppu kadetaan maahan alttarin juurelle. Sitä voidaan kutsua pieneksi veririitiksi, sillä syntiuhuriin voi kuulua myös suuri veririitti. Silloin uhrin tuojana on koko Israel tai ylipappi sen kultillisena edustajana. Veri koskettaa koko temppeliä: kaikkeinpyhimmän väliverhoon pirskotetaan verta, sitä sivellään kaikkeinpyhimmän edessä olevan suitsutusalttarin sarviin, ja loppu kaadetaan jälleen polttouhrialttarin juurelle. Tällöin ei myöskään syödä "käänteistä ruokauhria", vaan pyhäkön ulkopuolella uhri poltetaan ja tuhoetaan. Suuren veririitin lisäksi on olemassa vielä suurempi tapahtuma. Suurena sovituspäivänä verta pirskotetaan Jumalan ilmestymisen paikkaan arkun päällä, niin sanottuun sovituksen merkkiin. On selvää, että tällaisen sovitushuririittien moninai-

⁴ Elämä animaalisena käsitteenä.

suus, niiden erot ja yhtäläisyydet perustuvat tiettyyn järjestelmään. Se ei ole kuitenkaan itsestään selvä historiallisessa kehityksessä ymmärrettävien päällekkäisyyksien ja sovelluksien vuoksi. Seuraavaksi siirrymme selvittämään sitä tapahtumaa, jonka välityksellä ja yhteydessä sovitus (*kpr*) toteutuu.

Ensiksi on todettava, että Pappiskirjassa eivät suinkaan vain sovitushuhrit tuota sovitusta, vaan ylipäänsä kaikki uhrit. Koko uhrilaitos palvelee sovitusta ja saa mielekkyytensä uhriin liittyvästä, sovittavasta funktiosta. Tämä koskee jo Pappiskirjan esiastetta Hesekielin kirjassa. Jakeissa Hes. 43:18–26 kerrotaan alttarin vihkimisen yhteydessä syntiuhrien ohella erilaisista polttouhreista, joilla kaikilla on sovittava merkitys (j. 26). Kun on kerrottu uhritoimituksiin annetuista lahjoista Hes. 45:13–17, niiden tarkoituksiksi mainitaan sovitus (j. 17). Pappiskirjassa kerrotaan pappien virkaanastumisen yhteydessä suoritettavista ensimmäisistä uhreista (3. Moos. 9:7). Sen mukaan kaikki uhrit palvelivat sovitustarkoitusta, koskivatpa ne vihittäviä pappeja tai Israelia. Uhrilaeissa sanotaan ensimmäisen uhrilajin (*'ola*) yhteydessä: "Hän (uhrin tuoja) pankoon kätensä uhrieläimen päälle, ja niin Herra hyväksyy hänen lahjansa ja hänen syntinsä sovitetaan" (3. Moos. 1:4). Koko Hesekielin jälkeinen uhrikultti saa mielekkyytensä sovituksesta. Tätä uhripalveluksen uutta järjestelyä voi tuskin erottaa siitä tuomiosta, jonka Hesekiel kohdistaa siihen asti käytännössä olleeseen uhrikulttiin: Jumalan väitettiin antaneen Israelille säädöksiä (Siinailla tapahtuneen ensimmäisen, todellisen ilmoituksen jälkeen toisia), mutta ne eivät olleet hyviä. Siksi Israel on saastuttanut kultin uhrilahjoillaan, "kun he toivat esikoispoikansa tuliuhriksi alttarille." (Tässä on kyse koko uhrikultin tärkeimmästä uhrista, joka 5. Mooseksen kirjankaan mukaan ei saastuta.) Kyse on siitä, että Israel vastahakoisuudellaan ei noudata pyhittävää lakia, esim. sapattikäskyä (Hes. 20:25–26).⁵ Uusi uhrisäännöstö, joka yhdisti uhrit sovitustoimitusten kanssa, lopetti kaikki vääristetyn, puolitotuuksiin perustuvat uhrit. Profeetalliset tekijät vaikuttivat täten suoranaisesti tooran kehittymiseen.

⁵ Vrt. H. Gese: Ez 20,25f und die Erstgeburtsoffer (Festschr. W. Zimmerli, 1977, 140–151).

Miten sovitus sitten rituaalisissa mielessä toteutuu? Miten se voidaan perustella kaikkien uhrilajien avulla? Kaksi asiaa luo pohjan kultilliselle sovitustoimenpiteelle: käsien päälle paneminen ja veririitti. Jakeesta 3. Moos. 1:4 näimme, että kun uhrin tuoja pani kätensä uhrin pään päälle, sovitus tuli mahdolliseksi. Jerusalemin temppelein uudelleen vihkimisessä Hiskian toimeenpaneman suuren puhdistuksen jälkeen uhrattiin kronistin antamien tietojen mukaan polttouhrina erilaisia uhrieläimiä ensimmäisenä uhrina ja sitten myös syntiuhri. Tässä yhteydessä oli välttämätöntä, että kuningas ja toimitukseen osallistuva seurakunta panivat kätensä uhrin päälle (2. Aik. 29:23). Alunperin siis käsien päälle paneminen on ollut tyypillistä sovitusritille syntiuhrin (*chatta't*) yhteydessä. Vasta sieltä se siirtyy toisiin uhreihin, kun ne saavat sovittavan funktion.

Mitä käsien päälle panemisen (*s'mîkâ*) rituaalinen ele merkitsee sovituksen yhteydessä? Tätä suorastaan ratkaisevaa sovitusajatuksen yksityiskohtaa selitetään valitettavasti hyvin vastakkaisin tavoin.⁶ Toiset ajattelevat käsien päälle panemisen ilmaisevan sen, että uhrieläimen päälle siirretään synti. Toisten mielestä taas kyseessä on uhraajan osallisuus uhrilla aikaan saatuun sovitukseen. Siirtämisajatuksen kannattajat lähtevät liikkeelle ilmeisen yksiselitteisestä kohdasta 3. Moos. 16:21–22. Tällöin olisi lähinnä yritettävä selittää sen yhteys niihin lukuisiin kohtiin, joissa puhutaan kätten päälle panemisestä. Kätten päällepanemisella joku asetetaan toisen seuraajaksi (4. Moos. 27:18, 23; 5. Moos. 34:9) ja leeviläisetkin asetetaan tällä tavoin virkaan (4.

⁶ Synnin siirtämisen eleenä sen ymmärtävät esim. P. Volz, *Die Handauflegung beim Opfer* (ZAW 21, 1901, 93–100), K. Koch, *Sühne und Sündenvergebung um die Wende von der exilischen zur nachexilischen Zeit* (EvTh 26, 1966, 217–239) 229, R. Rendtorff, *Studien zur Geschichte des Opfers im alten Israel*, 1967, 214–216. Osallistumisen eleenä sen ymmärtävät esim. R. de Vaux, *Les institutions de l'Ancien Testament*, 2, 1960, 292, B.J. van der Merwe, *The Laying on of Hands in the Old Testament* (OuTWP 5, 1962, 33–43). K. Elliger, *Leviticus* (HAT I 4, 1966) 34, olettaa uhrin ja uhraajan perusteellisen samastumisen, mutta ajattelee, että Pappiskirjassa merkitys rajoittuu syntiseen olemukseen, niin että itse asiassa kysymys on synnin kuorman siirtämisestä uhrieläimeen.

Moos. 8:10).⁷ Tällöin ei syntejä siirretä toisen päälle, vaan toimituksen suorittaja siirtää jotain itsestään (tehtävänantoon liittyvä suksessio). Subjektin tehtävä korostuu kollektiivisessa toimessa erityisesti siinä, että kätten päällepanemista ei suorita vain yksityinen toimitukseen osallistuva, vaan kaikki yhdessä (3. Moos. 4:15; 2. Aik. 29:23). Kun taas on kysymys kollektiivisen synnin siirtämisestä, sen voi tehdä yksityinen ihminen vastaavan tunnustuksen avulla, kuten 3. Moos. 16:21 osoittaa. Käsiä ei panna hartioiden tai selän päälle, vaikka niillä yleensä kannetaan, vaan pään päälle, mikä korostaa yksilöllisyyttä. Tämä seikka puhuu osaltaan synnin siirtämisen ajatusta vastaan ja samastumisen puolesta. Syntien siirtämisen ajatus voisi tuskin kilpailla samastumisajatuksen kanssa, ellei jakso 3. Moos. 16:21–22 niin voimakkaasti puoltaisi sitä. Kuitenkin juuri tämä kohta on sitä vastaan. Tässä puhutaan ensinnäkin siitä, että ylipappi toimittaa kätten päällepanemisen eli *s^mîkâ* :n syntipukin päälle. Toiseksi hän lausuu synnintunnustuksen ja antaa (*ntn*) nämä synnit pukin kannettavaksi. Tässä poistoriitissä on siis ilmaistu *s^mîkâ* :n ja siihen liittyvän syntien siirtämisen lisäksi myös rituaalinen synnin tunnustaminen ja siitä luopuminen. Siinä on kysymys erityisestä tapauksesta, jossa korostetusti liittyvät toisiinsa *s^mîkâ* ja syntien siirtäminen. Toisin sanoen kätten päällepaneminen ymmärretään erilliseksi toimitukseksi ja se tehdään tässä syntiuhrituaalin tavoin vain toiselle pukille. Meidän on vielä palattava siihen kysymykseen, miten poistoriitti 3. Moos. 16:21–22:ssa suhtautuu varsinaiseen sovituserituaaliin. Tässä vaiheessa voimme kuitenkin varmasti sanoa, että kätten päällepanemisessa on kysymys identifikaatiosta, samastumisesta tehtävän antavan suksession mielessä. Se merkitsee jopa sijaisena toimimista, ei pelkästään synnin siirtämistä. Tämä ele ilmentää subjektin osallistumista, ei objektin siirtämistä.

⁷ Tämä myöhäinen Pappiskirjan kohta on selvästi vastoin Pappiskirjan myöhemmin omaksumaa rajoitusta, joka koskee syntistä olemusta (vrt. edellistä viitettä). Selvä rajatapaus on se, kun kätten päällepaneminen ilmaisee epäpyhän tilan välittämistä, negatiivista valtuutusta, vrt. 3. Moos. 24:14. Tässäkin on tosin kysymyksessä toimituksen suorittajan osallistuminen itse toimitukseen eikä vain jonkin asian siirtäminen.

Sovituksen selittämisen kannalta edellä mainittu tarkoittaa seuraavaa. Sovitus tapahtuu niin, että panemalla kätensä uhrieläimen päälle uhrin tuoja luovuttaa sille elämänsä. Tähänastinen sovitustapahtuman määritelmä kokonaisuena sijaisuhrina puhuu samasta asiasta. Sovitustapahtumaa ei saa ajatella siten, että synnit ja niistä seuraava kuolemantuomio siirretään syntien kantajalle, uhrieläimelle. Näin tapahtuisi vain poistava sijaistoimitus. Kultillisessa sovituksessa pikemminkin uhrieläin antaa henkensä sijaistekona uhrin tuojan puolesta. Elämän antaminen ei myöskään merkitse yksinkertaista tuhoamista. Eläintä ei tapeta, jotta saataisiin aikaan synnin tuhoaminen tai synninkantajan vertauskuvallinen rangaistus. Sen sijaan toimitetaan pyhä veririitti. Uhrieläin luovutetaan Jumalan pyhäkköön ja se pääsee kosketukseen pyhän kanssa. Kultillinen sovitus ei tapahdu vain uhrin tappamisella, vaan luovuttamalla sen elämä Pyhälle. Tämä merkitsee yhteyttä Pyhään. Sovitusuhrin ottaessa (yhteyttä luovan) sijaisen paikan Israel pääsi kultillisessa sovituksessa yhteyteen Jumalan kanssa. Tämä uusi, myönteinen sovituksen piirre saa ilmauksensa veririiteissä.

Olemme taipuvaisia näkemään verisissä seremonioissa maagisia tapahtumia. Veri on tällöin virheellisesti kuviteltu dynaamiseksi aineeksi. Sen avulla toimitukset saavuttaisivat päämäärän, joka ei muuten olisi mahdollista. Lukuisasta uskontotieteellisestä aineistosta tunnemme sellaisia veriseremonioita: veren juomista ja itsensä verellä voitelemista. Tavoitteena on näin saada erityisiä voimia. Mutta tällaisen veren käytön ja Israelissa tapahtuneen veren käytön välillä on perustava ero. Verta käytetään kyllä sielläkin suurella arkuudella. Esimerkiksi veren nauttiminen ei tule kuuloonkaan. Veri on ehdottomasti kaadettava takaisin maahan. Veren erityinen merkitys ei kuitenkaan ole siinä, että sillä olisi jokin voima tai että se olisi voimaa antavaa ainetta. Se kuuluu osana uhriin, rituaaliseen surmaamiseen, ja saa merkityksensä siitä. Luonnollisissa olosuhteissa ihmisen puuttuminen elämään, animaaliseen elämään, merkitsee aina uhria.⁸ Surmaamisrituaali, kultillisesti pätevä surmaaminen, tapahtuu katkai-

⁸ Jälkideuteronomistisen profaanin teurastuksen, joka on vain korvaavaa toimintaa, voimme tässä ilman muuta jättää huomiotta.

semalla kaulavaltimo, jolloin veri pääsee vuotamaan ulos. Kun rituaalisessa surmaamisessa elämä lähtee, veri pääsee vapaaksi. Veren käyttö kuuluu normaalisti ja legitiimisti vain rituaaliseen surmaamiseen. Siitä muodostuu asianmukainen, kultista merkityksen saava käsitys veren olemuksesta. Kun rituaalisesti päästetään veri vuotamaan, päästetään (yksilön) elämä, *nefesh*, vapaaksi. Veri on kultillisesti elämän vapaaksi päästetty perusolemus. Veren "legitiimi" esiintyminen päivittäisessä, normaalissa uhrikäytännössä antaa leimansa veri-käsitteelle myös kultissa. Siinä ei verta ymmärretä neutraaliksi ruumiin osatekijäksi lääketieteellisessä merkityksessä eikä voiman antajaksi maagisessa mielessä, vaan sellaiseksi kuin ihminen sen aina kohtaa uhrin teurastuksessa: elämän kantajaksi.

Tältä pohjalta voimme ymmärtää lauseen: "Veressä on elävän olennon *nefesh* (elämänvoima, "sielu"). Minä itse (Jumala) olen määrännyt, että veri on tuotava alttarille teidän puolestanne (*nefashôt*) tapahtuvaa sovitusta varten, sillä veressä oleva *nefesh* tuottaa sovituksen" (3. Moos. 17:11). Uhrin tuojan ja uhrieläimen sielujen, *nefesh*:ien, samastuminen – joka siis tapahtui käten päällepanemisen (*semîkâ*) välityksellä – aiheuttaa vertauskuvalisesti uhrin tuojan elämän uhraamisen, kun uhrieläimen veri vuodatetaan. Kultilliselle sovitustoimitukselle on ratkaisevaa, ettei tällainen elämän uhraaminen päädy tyhjyyteen, pelkkään surmaamiseen, vaan elämän antamiseen Pyhälle. Kysymyksessä on samalla veren avulla ilmaistu yhdistyminen Pyhään. Sovitavien, verta käyttävien riittien avulla *nefesh* jopa vihitään yhteyteen Pyhän kanssa.

Jaksossa 2. Moos. 24:1–11 esitetään uusi tulkinta Jumalan ja Israelin välisen liiton tekemisestä jakeissa 3–8 (E2-kerrostuma) nimenomaan veririittinä. Jos otetaan huomioon jakeet 9–11, on seremonian tarkoitus selvä: yhteys Jumalan kanssa. Siinä se esitetään niin, että veri vihmotaan puoliksi alttarille, puoliksi liiton kansan päälle. Näin saadaan aikaan lopullinen yhteys Jumalan ja Israelin välille. Vastaavalla tavalla toimitetaan Pappiskirjan mukaan papiksi vihkiminen: "Teurasta pässi, ota sen verta, sivele sitä Aaronin ja hänen poikiensa oikeaan korvannipukkaan, oikeaan peukaloon ja oikeaan isoonvarpaaseen (uloimmat ruumiin-

osat kuvaavat luonnollisesti kokonaisuutta, vrt. alttarin sarvien rituaalista merkitystä) ja vihmo loput verestä joka puolelle alttaria" (2. Moos. 29:20). Veren *nefesh*- "aineella" ihminen vihitään Pyhän osallisuuteen. Se merkitsee osallisuutta ja jatkuvaa elämän yhteyttä.

Tässä mielessä kultillisella sovituksella on mitä suurin myönteinen merkitys. Kyse ei ole vain synnistä eroon pääsemisestä. Siinä ei toteudu kuolemanrangaistus, vaan *nefesh* vihitään osallisuuteen siirtävällä sijaistoimituksella pyhäkköön kuuluvaksi ja liitetään Pyhään. Pappiskirjan mukaan sovitusta tapahtuu jokaisessa uhrissa samalla, kun käten päällepanemisella suoritetaan sijaistoimitus (3. Moos. 1:4) ja uhrin veri vihmotaan joka puolelle alttaria (esim. 3. Moos. 1:5). Erityisesti niin tapahtuu syntiuhrin yhteydessä, kun toimitetaan pieni veririitti (vihkiminen polttouhrialttariin) ja suuri veririitti (vihkiminen kaikkeinpyhimmän alueelle: väliverhoon ja suitsutusalttariin). Merkityksellisintä on suurena sovituspäivänä tapahtuva sovitus. Eksiilin jälkeisen kultin perusajatus on, että Israel saatetaan yhteyteen Pyhän kanssa. Kultti on vertauskuvallinen sovitus, sillä se merkitsee pääsyä Pyhän luo. Se onnistuu ainoastaan kuoleman kautta.

Pakkosiirtolaisuuden jälkeisen kultin virkaanasettamisnäyssä vakuutetaan pappissukuun kuuluvan profeetta Sakarjan (3:1–7) välityksellä virkaanasettavalle ylipapille:

"Jos kuljet minun teitäni
ja noudatat säädöksiä,
jotka olen sinulle antanut,
saat hallita temppelissäni
ja valvoa esipihojani.
Minä korotan⁹ sinut
näiden palvelijoitteini joukkoon" (j. 7).

Papillisen toiminnan korkein päämäärä ja täyttymys on pääsy jumalallisen Majesteetin eteen; pääsy Jumalaa palvelevien enkeliolentojen taivaalliseen joukkoon; pääsy Jumalan valtaistuimen eteen. Eksiilin jälkeisenä aikana kultin päämäärä on pääsy Jumalan luo. Israelin yhteys Jumalaan, Jahven ja Israelin liitto, Vanhan testamentin ilmoituksen perusta, saa vertauskuvallisen täyttymyk-

⁹ L. *mah^alakîm*.

sensä Pappiskirjan kultissa. Sen mukaan Israel on jo aikaisemmin ymmärretty papistoksi, pyhäksi kansaksi (2. Moos. 19:6 D). Israel pääsee osalliseksi pyhyiden jumalallisesta valtapiiristä: "Olkaa pyhät, sillä minä, Herra, teidän Jumalanne, olen pyhä" (esim. 3. Moos. 19:2). Näkemys täydellisestä jumalayhteydestä tarkoittaa myös sitä, että ihminen voi astua Jumalan eteen vain kuolemaan vajonneena. Kohtaaminen Pyhän kanssa tuhoaa epäpyhän. Seurauksena täydellisen jumalayhteyden ajatuksesta on sovitukset; vieläpä sovitukset, jotka on ymmärretty uudella positiivisella tavalla lahjana Pyhälle. Pappiskirjan mukaan sellainen kultti, jossa ihminen kohtaa Jumalan, voi olla vain sovituskultti. Niinpä tämä viimeinen ja arvokkain kultin ymmärtämisen tapa Israelissa – tapa, joka näkee jumalanpalveluksen täydelliseksi jumalayhteydeksi, osallisuudeksi Jumalan kirkkaudesta, joka täyttää pyhäköteltan, Jumalan "asunnon" (2. Moos. 40:34) – johtaa mitä syvimpään syntikäsitteeseen. Ihminen itsessään, erossa Jumalasta, on Jumalan kirkkauden ilmoituksen edessä langennut kuolemaan. Jumala avaa tien luokseen vertauskuvallisen sovituksen avulla, joka tapahtuu hänen ilmoittamassaan kultissa.

Eksiilin jälkeisessä kultissa näemme korkeimman ja viimeisen toimituksen, jossa edellä mainittu kultin malli tulee näkyviin. Se on Jom Kippurin eli suuren sovituspäivän sovitukset. Ennen kuin käsittelemme sitä, yritämme ymmärtää ne merkittävät erot, jotka ovat olemassa suhteessa syntiuhriin, ja joista on aiemmin ollut puhetta. Mikä ero on synti- ja hyvitysuhrilla? Hyvitysuhrin (*asham*) tuntee vain yksinkertaisen riitin, jossa verta vihmotaan alttarille. Se on tullut sekundaaristi mukaan kaikkiin Pappiskirjan uhriin. Alun perin veririitti ei ole lainkaan kuulunut tämän uhrin olemukseen. Hyvitysuhrin käytetään, kun yksityinen ihminen on tehnyt anteeksi annettavan rikkomuksen, jonka voi mahdollisesti korvata. Tällöin esimerkiksi aineelliset vahingot voidaan hyvittää palauttamalla tai korvaamalla menetetty omaisuus täydestä arvosta ja maksamalla sakkoa viidesosa sen arvosta. Uhri perustuu olennaiselta osaltaan aikaisemmin kuvatulle "käänteiselle ruokauhrille". Se merkitsee käytännössä poissulkemista yhteiseltä aterialta, joka on järjestetty Shalomin palautumisen johdosta. Hyvitysuhrin ei siis ole mikään sovitusriitti, jos jätetään

huomiotta sekundaaristi kaikkiin uhreihin tulleet sovituspierreet. Se on katumusriitti, joka on kehittynyt ruokauhrista.

Syntiuhria (*chatta't*) käytetään toisaalta silloin, kun on tehty syntiä, ja toisaalta vihkimisen yhteydessä (2. Moos. 29; 3. Moos. 8, 9; Hes. 43:18–27, 45:18–20). Kun ymmärrämme kultillisen sovituksen luonteen, ymmärrämme myös, että tämä sovitus on perustaltaan vihkiriitti. Kyseessä on Pyhän eteen tuleminen. Tällä vihkivällä pyhityksellä on positiivinen, sovittava luonne tultaessa yhteyteen Pyhän kanssa riippumatta ihmisen syyllisyydestä, vain siksi, että ihminen on kaukana Jumalasta. Kun syntiuhri uhrataan rikkomusten tähden, ei kysymyksessä ole koskaan väärin tekemisestä johtunut synti (siihen syntiuhri ei olisi edes pätevä, sillä se ei ole tekemisissä sovituksen vaan katumuksen kanssa). Kyseessä on ihmisen turmeltunut tila, johon ihminen on joutunut huomaamattaan (*sh'gagâ*). Tällaisista tilanteista kerrotaan jakeissa 3. Moos. 5:1–13 Ihminen on huomaamattaan koskettanut saastaista, vannonut ajattelemattomasti, tai hän ei ole noudattanut ilmoitusvelvollisuuttaan. Se on toimintaa, jota ei ymmärretä syyllisyyttä aiheuttavaksi. Tällaisessa tapauksessa syntiuhrilla toimitettu sovitus saa aikaan säädöksiä rikkoneen uudelleen vihkimisen ja pyhittämisen.

Olennainen osa sovitusta on uhraamista edeltävän käsien päällepanemisen jälkeen seuraava veririitti. Mitä tarkoittaa syntiuhriin liittyvä "käänteinen ruokauhri"? (Pienessä veririitissä sen nauttii pyhä papisto, mutta suuressa veririitissä, jossa on kyse kokonaisuuden pyhydestä, siis myös papistosta, uhri jää ymmärrettävästi syömättä.) Pappiskirjaa edeltävässä tekstissä Hes. 43:19–21 syntiuhrituaali kuvataan ilman rasvan polttamista, siis ilman "käänteistä ruokauhria". Aaronin vihkimisen kuvauksessa tapahtuu sovitus (kohdan 3. Moos. 8:15 mukaan) myös ilman ruokauhrin elementtiä. Se tulee kuvaan mukaan selvänä lisäyksenä vasta jakeessa 16. Jopa rasvan polttaminen puuttuu selvästi syntiuhrituaaliksi kuvatasta punaruskean lehmän polttamisesta (4. Moos. 19:2–9). Vasta myöhemmin, kun synti- ja hyvitysuhri suuressa määrin lähentyvät (3. Moos. 4–5), yhdistetään yksityiseen ihmiseen liittyvä sovitusriitti "käänteiseen hyvitysuhriin"

katumusriittiin. Seurauksena on lopulta se, että rasvan polttamisen sanotaan tapahtuvan yleisesti syntiuhrin yhteydessä.¹⁰

Myöhempään kehitykseen kuuluu myös veririittien eriytyminen. Suuri riitti, jossa verta tuodaan kaikkein pyhimmän yhteyteen ja siksi myös suitsutusalttarille, toimii pyhäkön sovituksena (3. Moos. 6:23). Alun perin tämä oli joka tapauksessa sovitusuhrin. Kuten Hesekielin luku 43 osoittaa, tapahtui pyhäkön vihkimistoimitus varsinaisesti polttouhrialttarilla suoritettuna vihkimisenä. Sitä kuvataan kohdissa 2. Moos. 29:10–14 ja 2. Aik. 29:18–24. Polttouhrialttari sijaitsi pyhäkön keskellä, ja veri liittyy luonnollisesti sen yhteyteen. Sovitukseen liittyvä alkuperäinen veren käyttö tapahtui siis polttouhrialttarilla. Siitä on myöhemmin kasvanut suuri veririitti. Viimeisin kehitysvaihe oli suuren sovituspäivän seremonia, johon meidän on lopuksi tutustuttava.¹¹

Suurin sovitustoimitus kuului erityiseen päivään, joka liittyi uuden vuoden juhlaan, Jom kippuriin, suureen sovituspäivään. Tällöin tapahtuva sovitus oli Israelin tärkein kulttitoimitus. Sitä varten ylipappi itse astui ainoan kerran vuodessa kaikkeinpyhimpään. Vain silloin saatiin lausua Jahve-nimi. Siirakin kirjan jakeiden 50:5–21 esityksen mukaan ylipapin ilmestyminen sovitustoimituksen lopussa oli kaiken kultillisen toiminnan huippu. Rituaali, joka on kerrottu kohdassa 3. Moos. 16, voi kuvata vain sen etenemistä. Siksi olennaiset ja epäolennaiset asiat esitetään rinnakkain. Itsestään selvästi voidaan kuitenkin nähdä, että keskeinen sovitustoimitus on erotettava Asasel-pukkiin liittyvästä rituaalista. Se ei kuvaa kultillista sovitusta Pappiskirjan käsitteiden mukaan, vaan ainoastaan poistamista, synnin poisviemistä.

¹⁰ Kehitys huipentuu rasvan ja veren systemaattiseen rinnastamiseen (vrt. 3. Moos. 3:17).

¹¹ Tämä kulttihuistoriallinen esitys kulkee siis toista rataa kuin R.Rendtorffilla (vrt. *Studien zur Geschichte des Opfers im alten Israel*, 1967, erityisesti ss. 233–234, 239–241). Hän näkee alkuperäisessä *chatta't*-uhrissa myös pyhäkön ja temppelin vihkiuhrin, joka sittemmin on eronnut ihmiseen liittyvästä sovituksesta, joka taas alun perin on seurakunnan tapauksessa ollut *'ola*-uhri ja yksityisen tapauksessa *'asham*-riitti. Kumpikin laji muuttuu sitten *chatta't*-uhriksi. Mutta miksi sitten *'asham*-riitti jää olemaan? Miksi rasvan polttaminen rituaalisena osana on tuotu *zebach*-uhrista, jää selvittämättä.

Kyseessä on hyvin kansanomaisen eliminoimisriitti, jota voidaan verrata kohdassa 3. Moos. 14:1–9 olevaan spitaalisen puhdistamista koskevaan rituaaliin. Sen yhteydessä lintu vie vertauskuvallisesti spitaalimennessään (j. 7).

Sovitus tapahtuu varsinaisessa kultillisessa mielessä silloin, kun verta pirskotetaan kaikkeinpyhimmässä. Olemme nähneet, että pienestä veririitistä, jossa verta sivellään polttouhrialttarin sarviin, kehittyi suuri veririitti. Siinä päästiin kaikkeinpyhimmän rajalle. Verta pirskotettiin väliverhoon ja siveltiin sen edessä seisovan suitsutusalttarin sarviin. Ne olivat aivan Jumalan läsnäolon paikan edessä. Kehitys saavutti huippunsa suuren sovituspäivän sovitus-tapahtumassa. Tuolloin ylipappi astui kaikkeinpyhimpään, itse Jumalan läsnäolon paikkaan.

Kaikkeinpyhimmässä oli vain arkku, joka kuvasi tilasymbolina Jumalan läsnäoloa. Jumala ymmärrettiin kuninkaaksi, Herraksi Sebaotiksi. Hänen tiedettiin näkymättömänä istuvan arkun päällä. Niinpä arkku sijaitsi Salomon temppelissä kerubien, valtaistuintolentojen, siipien suojassa. Pappiskirja kertoo pyhäkön kaikkeinpyhimmästä seuraavasti. Arkun päällä sijaitsee nk. sovituksen merkki (*kapporet*). Kansilevy on puhdasta kultaa ja koko arkun kokoinen. Sen päällä on symmetrisesti kaksi kerubia näkymättömän valtaistuimen kannattelijoina. "Sen luona sinä saat kohdata minut, (*w^eno^cadtî*; Pappiskirja käyttää pyhäköstä nimitystä '*ohel mo^ced* "kohtaamisteltoa") ja minä puhun sinulle kannen (*kapporet*) päältä, niiden kahden kerubin välistä, jotka ovat liitonarkun päällä, ja ilmoitan sinulle kaikki ne käskyt, jotka minä israelilaisille annan" (2. Moos. 25:22). Pyhäkön keskipisteenä on Jumalan ilmestymisen paikka; onhan kyseessä Jumalan kohtaamisen pyhäkkö. Pappiskirjan kultillisen, symbolisen ajattelun mukaisesti tuo paikka kuvataan pelkäksi tasoksi¹² arkun päällä. Tason yläpuolella on kerubisymbolein kuvattu Jumalan ilmestymisen paikka. Eräessä vanhimmista Siinailla tapahtuneista Jumalan ilmestyksistä kertovassa tekstissä sanotaan: "He (Israelin seitsemänkymmentä vanhinta) näkivät Israelin Jumalan, ja se, millä hän seisoi, oli kuin safiirikiveä, kirkas kuin taivas (taivaankansi)

¹² Huomattavaa on, että Pappiskirja, joka ei yleensä säästele erilaisissa mitoissa, ei lainkaan mainitse levyn paksuutta.

itse" (2. Moos. 24:10). Tässä on taas kansi, jota niin salaperäisesti verrataan taivaankanteen. Se toimii rajana tuonpuoleiseen, ja sellainen myös taivaankansi näyttäisi olevan. Tämän transsensusia kuvaavan levyn yläpuolella on se paikka, missä valtaistuimella istuva kohtaa ihmisen.

Vain kerran vuodessa väliverhon taakse kaikkeinpyhimpään astuva ylipappi toimittaa Israelin arvokkaimman ja laajimman sovituksen. Hän pirskottaa sovitusuhrin verta sovituksen merkille – ja seitsemän kertaa sen eteen (mikä saattaa olla sekundaari rituaalin laajennus) – samalla kun suitsukepilvi peittää sovituksen merkin. Muutoin ylipappi tuhoutuisi Jumalan kirkkauden ilmestymisen paikassa (3. Moos. 16:13–15, riitti toimitetaan kahdesti papistolle ja kansalle ja molemmille syntiuhrieläimille, sonnille ja pukille, riitin kaksinkertaistaminen kuvaa asiallisesti yhden ainoan riitin kokonaisuutta). Meille tutut alemmat sovitusriitit otetaan mukaan täydellisyyden takia (j. 16b–19). Keskeisen suuren sovituspäivän riitin merkitys on selvä: sijaisena toimivan elämän uhraamisen avulla Israel saatetaan yhteyteen itse Jumalan kanssa. Seremoniassa tulee täydelliseksi pyhittävän Jumalan kohtaamisen perusilmiö, yhteys itsensä ilmoittavan Jumalan ja täydellisesti alistuvan ihmisen välillä. Tämä tiivistyy Jumalan lähestymisen ajatukseen miltei kosketeltavassa muodossa. Kuitenkin samalla säilytetään kosketuksen äärimmäinen ylevyys, kun pisara pirskotetaan. Kultillisesti aihe tulee esiin jo Siinain tapahtumassa, ilmestymisen pilveen verhotussa Jumalan kirkkaudessa ja Jumalan eteen tulevissa Israelin edustajissa.

Kultillinen, pyhittävä sovitus on täysin muuta kuin vain tapahtuma, jossa yksinkertaisesti päästään eroon synnistä. Se ei myöskään ole pelkkä katumuksen harjoitus. siinä päästään Jumalan eteen kuolemantuomion kautta. Eksiilin jälkeisessä, sovitusajatuksen mukaan järjestetyssä Israelin kultissa näkyy oikeutetusti yleinen kultin kehityksen ilmoitushistoriallinen loppuvaihe Israelissa. Tällaisen kulttikäytännön arvioinnissa tapahtuu teologinen perusvirhe, jos Pappiskirjaan ja myöhempään Israelin papistoon yhdistetään yksinkertainen ritualismi, joka johtaa ihmiset väärään turvallisuuteen. Se toimisi vain kultillisena opus operatumina, jolta välttämättä puuttuu eskatologinen aspekti, ja edustaisi siten

vain itsensä varassa olevaa, itsevarmaa teokratiaa. Näin jää huomiotta kaikkien kulttien merkkiluonne, ja erityisesti tällaisen kultin vertauskuvallisuus. Tällöin aliarvioidaan se pappien ja kansan sisäinen vakavuus, intensiivinen sisäinen sitoutuminen, mikä on välttämätöntä kultin toteuttamiselle (vrt. 3. Moos. 16:29, 31). On oletettavissa, että tällainen kultillinen ajattelu vaikuttaa koko elämään. Niinpä ehkä ensimmäisen kristillisen vuosisadan alkupuoliskolta peräisin olevassa traktaatissa, jota nimitetään neljänneksi Makkabealaiskirjaksi, verrataan marttyyrikuolemaa Israelin puolesta toimitettuun kultilliseen (= veren vuodatukseen perustuvaan) sijaissovitukseen (6:29, 17:22).¹³ Kielteinen arvio jättää ennen kaikkea huomiotta tämän kultin täysin "väliaikaisen" luonteen. Arkku hävisi Salomon temppelin tuhon yhteydessä, ja ratkaisevaa sovituksen merkkiä, *kapporet*, ei täten ollut. Ylipappi astui kaikkeinpyhimpään, ikään kuin arkku olisi ollut siellä (vrt. kuvausta Joma V 3-4); hän pirskotti yksinkertaisesti eteenpäin, ikään kuin *kapporet* olisi siinä. Tämä "ikään kuin" -kultin väliaikaisuus on varmasti aiheuttanut Israelissa levottomuutta. Niinpä arkun jälleen löytymisestä eli runsaasti eskatologisia toiveita (vrt. 2. Makk. 2:4–8). Toisinaan odotettiin jopa itse Jumalan valtaistuimen ilmestymistä (vrt. Jer. 3:16–17, Hes. 43:7).

Paavali siteeraa Roomalaiskirjeen kohdassa 3:25 alkukristillisen seurakunnan tunnustusta: "Hänet (Jeesuksen) Jumala on asettanut sovitushriksi (ἱλαστήριον = *kapporet*), hänen verensä tuo sovi-

¹³ Ilman muuta sovituksen, täydellisen sijaisuhrin, käsitettä yleensä voidaan käyttää myös ilman kultillisia yhteyksiä tärkeänä kuvana teologisissa lauseissa. Kohdan Jes. 43:3–4 mukaan Jumala antaa Israelin elämän säilyttämiseksi lunnaat (*koper*), pakanakansat, jotka löytävät Herran. Näiden epäjumalanpalvelukseen perustuva olemassaolo lakkaa samalla (vrt. Jes. 45:14–17), niin että Israel lopulta osoittautuu tuomiolla vanhurskaaksi ja eläväksi. Jakeen Jes. 53:10 puhe siitä, että Herran palvelijan elämä kuvaa sovitushria (*'asham*), ei sisällä sovituksen aihetta, vaan katumuksen käsitteen. Israel antautuu katumukseen pakanoiden puolesta. Siitä, että Israelin kärsimykset usein ymmärretään sovituksiksi, on epäsuorasti osoituksena myöhäinen kohta Jes. 27:7–9, jossa kehoitetaan olemaan vetoamatta kärsimykseen, ja etsimään ainoastaan sovitusta torjumalla epäjumalan palvelus. Kohdan 2. Makk. 7:37–38 osalta ei ole varmasti ratkaistavissa, onko siinä ajateltu, että marttyyrius sovittaisi, vai että Jumala armossaan sovittaa.

tuksen uskossa vastaanotettavaksi. Näin Jumala on osoittanut vanhurskautensa." Eskatologinen tunnustus tarkoittaa: nyt Jumala on ilmoittanut ja asettanut sovituksen merkkinsä siinä, kun hän vihkii meidät yhteyteensä Jeesuksen verellä. Ristiinnaulittu edustaa valtaistuimella istuvaa Jumalaa ja yhdistää meidät itseensä antamalla inhimillisen verensä uhrina. Me voimme lähestyä Jumalaa. Hän ilmestyy meille ristiinnaulitussa. Sovitus ei perustu ihmisen riitissä tekemään sijaistoimitukseen, veren vuodatukseen ja elämän uhraamiseen, vaan Jumalaan. Jumala valmistaa meille yhteyden. Yhteys Jumalan kanssa tulee meille mahdolliseksi, koska Jumala ilmestyy meidän hädässämme, meidän kärsimyksessämme, meidän syntisessä olotilassamme. Pyhäkön väliverho on reväisty pois. Jumala on aivan meidän lähellämme, läsnä meidän kuolemassamme ja kärsimyksessämme.

"Kristus kuoli meidän syntiemme vuoksi, niin kuin oli kirjoitettu" (1. Kor. 15:3b). Sovitus on elämän uhriksi antamista elämän pyhittämiseksi, se on ihmisen elämän pohjattoman syvyyden yhteyttä korkeimman jumalallisen kirkkauden kanssa. Kuolemaan vihitty ihmisen elämä vihitään Jumalan kirkkauteen ja meidän kuolevaisessa olemuksessamme ilmestyy Jumalan kunnia. Koska sovitus on osallisuutta, sovitetaan aina kokonaisuus. Niinpä ei ole kysymys vain yksityisestä ihmisestä, joka Jumalan suorittaman sovituksen kautta pääsee osalliseksi pyhästä. Jeesuksen sovituskuolema riittää meille kaikille. Hän on sovittanut maailman Jumalan kanssa.

Jeesuksen kuoleman pelastusmerkitys on ymmärrettävissä vain sovitusajatuksen avulla. Siitä on kyse, kun puhutaan Jeesuksen verestä. Puhe verestä tarkoittaa: Jeesus ei ole kuollut oman itsensä takia, edes syyttömänä, vaan tässä on tapahtunut sovitus. Tässä on Poika antanut itsensä maailmalle. Hänen elämänvoimansa, veri, on vuotanut. Hän on vihkinnyt uuden liiton, uuden Israelin. Hän on pyhittänyt maailman. Hänen verensä välityksellä me pääsemme osallisiksi pelastuksen uudesta todellisuudesta. Puhe sovituksesta sisältää samalla kertaa sekä kuoleman että ylösnousemuksen. Jeesuksen kuolemassa, ristissä, meillä on elämä. Kuoleman tunkeutuminen elämään toi Jumalan olemuksen meidän kuolemaamme ja sovitti maailman.

Iustitia 4

Lähdimme tulkinnassa liikkeelle Sakarjan kirjan kolmannessa luvussa esiintyvistä eksiilin jälkeisestä kultista. Siellä mainitaan suureen näkyyn liittyvässä lisäyksessä jumalanpalveluksen uudelleen perustaminen eksiilin jälkeen. Uutta papistoa pidetään ennusmerkkinä: "Kuule, Joosua, ylipappi! Sinä ja papit, jotka kokoontuvat sinun johdollasi, olette ennusmerkkinä siitä, että minä lähetän palvelijani. Hän on Uusi Verso" (Sak. 3:8). Uusi Daavidin jälkeläinen – sitä "Verso" tarkoittaa - tulee olemaan tämän kultin täyttymys. Uusi testamentti osoittaa meille sen, joka on valmistanut meille ja koko luomakunnalle kertakaikkiaan pääsyn Jumalan luo. Hänen kuolemassaan me tulemme osallisiksi Jumalasta. Näin hänen kuolemansa on muuttunut voitoksi kuolemasta ja uuden luomisen esiin murtautumiseksi.